

1947'de Hindistan'ın bağımsızlığı sırasında kurulan Pakistan topraklarına katıldı.

Sömürge döneminde ülkenin bağımsızlığı için faaliyetlerin yoğunlaştığı önemli siyasi, entelektüel ve kültürel merkezlerden biri durumunda idi. Lahor halkı I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlılar'ın hukukunu savunmak için kurulan Hindistan Hilafet Hareketi içerisinde de aktif olarak faaliyet gösterdi. 1947'de Pakistan topraklarında kalan şehrin nüfusu bu sırada 1 milyon civarında idi.

Lahor özellikle Bâbürlü dönemi sanat ve mimari eserleriyle ünlüdür. Bâbürlüler'in inşa ettiği pek çok bayındırlık eserinin yanı sıra Meryem Zamânî, Moti, Vezirhan, Anaga, Kanboh ve dünyanın en büyük camilerinden biri olan Bâdşâhî camileri aynı zamanda müstemilatlarında geleneksel eğitim öğretimin de yapıldığı birer eğitim kurumu olarak da vazife yapmışlardır.

Lahor tarihi boyunca birçok ilim, fikir ve sanat adamı yetiştiren önemli bir eğitim ve kültür merkezi olmuştur. King Edward Medical College (1860), Government College (1864), National College of Arts (1875), Oriental College (1876), University of Engineering and Technology, Islamia College ve University of Veterinary and Animal Sciences (1882), Pencap Üniversitesi (1882), Aitchison College (1886), Islamia College (1892) gibi İngiliz sömürge döneminde kurulmuş pek çok eğitim kurumunu barındıran şehirde günümüzde elli sekiz resmî ve özel üniversite 1238 bölüm ve programda lisans düzeyinde (lisansüstü 496) eğitim öğretim yapılmaktadır. Lahor'da aynı zamanda Pakistan eğitim isteminde resmen tanınmış Pencap Eyaleti Vakıflar ve Din İşleri Dairesi'ne kayıtlı olarak geleneksel usulde dinî yüksek eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren elli civarında medrese bulunmaktadır. Başta Kaidiâzam Muhammed Ali Cinnah Kütüphanesi olmak üzere pek çok kütüphanenin de hizmet verdiği şehirde her yıl şubat ayında kültür festivali, mart ayında ise kitap fuarı düzenlenmektedir.

Lahor'da ayrıca Türkiye Maarif Vakfı bünyesinde okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelelerinde olmak üzere sekiz okul faaliyet göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Bâqir, Mohammad. *Lahore: Past and Present*. Lahore 1993.
<https://www.pbs.gov.pk/sites/default/files/population/2023/Punjab.pdf>
<http://www.dgre.gov.pk/>
Pakdemirli, Mefkure Nur. *Pakistan'da Yüksek Din Öğretimi Kurumları*. Dr.T, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013.
Rahmâni, Anjum. *Lahore: History and Architecture of Mughal Monuments*. Karachi 2016.

- Raza, M. Hanif. *Lahore: Through Centuries*. Islamabad 2004.
Rizvi, Saiyid Athar Abbas. "Lahor". *DİA*. 2003, XXVII, 57-58.
Waliullah Khan, Muhammad. *Lahore and its Important Monuments*. Lahore 1961.

İlim Heyeti

LALA / ATABEY

Tecrübeli devlet adamı, şehzadelerin hocası.

Terim olarak *atabey* ile aynı anlamda olup hükümdarların çocuklarını terbiye etmek ve devlet idaresini öğretmekle vazifeli tecrübeli devlet adamları için kullanılır. *Ata* ve *bey* (*beg*) kelimelerinden oluşan *atabey* (*atabeg-atabek*) Türkçe, *lala* ise Farsça'dır. Şehzadelerin özellikle hükümdar namzedi (veliaht) olanların hayatı hükümdarlık dönemlerine yönelik bir hazırlık sürecidir. Bu bakımdan lalalar/atabeyler hükümdarların ve haleflerinin yetişmelerinde ve deneyim kazanmalarında doğrudan etkili olmuşlardır. Daha sonraları muallim-i sâni, hâce-yi sultânî gibi farklı ad ve vazifelerle de anılan lala/atabeyler her şeyden evvel mürebbi ve hoca vasıflı kişilerdir. Atabey unvanı Selçuklular devrinde ortaya çıkmış ve ilk olarak Nizamülmülk'e verilmiş olduğuna göre atabeyliğin Büyük Selçuklu Devleti'nde çok yüksek bir vazife olduğu ve sonradan bir unvan mahiyetini aldığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta lala veya atabey, sultan, padişah tarafından bir eyaletin veya sancağın valiliğine tayin edilen şehzadenin, devlet idaresindeki işlerde yetişmesini sağlamak üzere onunla beraber gönderilen kişidir.

Osmanlılar'da ilk lalanın kim olduğuna dair net bir kayıt yoktur. 1302'de Orhan Gazi'ye Karacahisar sancak beyliği verildiğinde Saltuk Alp da kendisine yardımcı olmak için gönderildi. Böyle bir konumda ilk örneklerinden olmak itibarıyla belki Saltuk Alp, Orhan Bey'in bir bakıma lalası hükümdaredir denilebilir. Osmanlılar'da lalalığın Sultan I. Murad devrinde müesseseleştiğini ise Mehmed Zeki şu satırlarla kaydetmiştir: "O sıralarda yeni bir usul de vaz'edilmişti. Şehzadeleri birer sancağa tayin etmek ve o suretle kendilerini umûr ve husûsât-ı saltanata alıştırmak. İşte bu usul cümlesinden olarak şehzadeler küçük yaşlarda Anadolu'daki bir eyalette gönderilir ve ümerânın değerlilerinden biri lala

unvanıyla kendilerine yoldaş edilirdi” (Mehmed Zeki, 1336: 2-3). Taşraya gönderilmeyen ve sarayda tutulan şehzadeler için de lala tayin edildiği bilinmektedir. Ancak bunlar daha ziyade mürebbi konumundadır.

Lalaların liyakati ve vazifelerini hakkıyla yerine getirip getirmediklerini de şehzadelerle beraber sancakta bulunan valideleri takip eder, gerektiğinde de padişahı bilgilendirirdi. Bazan daha sonra dul kalmış şehzade annelerinin lalalarla evlendiği durumlar da görülürdü. Lalalar genellikle Enderun’dan yetişenler arasında tercih edilip tayin edilirdi.

Şehzadelerin ve lalalarının birbirlerine karşı davranışları her zaman aynı olmamıştır. Mesela Yavuz Sultan Selim, Trabzon valisi iken kendisine lala olarak gönderilenleri ümeradan ve marifet erbabından olmadıkça kabul etmeyip bir bahane ile geri göndermiştir.

Lalaların protokoldeki (silsile-yi merâtip) dereceleri Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi’nde şöyledir: “Ve dîvân-ı hümâyûnumda sadırda oturmak vüzeranın ve kazaskerlerin ve defterdarların ve nişancının yoludur... Ve mal defterdarların şehzade lalalarının üstünde otururlar...” (Taş, 2014: 56-57).

Şehzadelerin saltanat makamına geldiklerinde tereddüt ve acemilik göstermeden devlet işlerini çekiş çevirmeye muvaffak olmalarını sağlamak için sancak beyliği bir staj mevkii idi. Bu çerçevede lalaların başlıca vazifeleri olarak; şehzadenin eğitim ve öğretimine nezaret edecek siyasî meselelerde vukuf sağlamasını temin etmek, şehzadenin divanına vezir makamında başkanlık etmek, şehzade adına serdar olarak sefere çıkmak, gereken hususlarda şehzade hakkında padişaha bilgi vermek, şehzade lalası ile defterdarının aynı şahıs olması durumunda onun malî ve iktisadî işleriyle de meşgul olmak gösterilmiştir.

Padişah III. Mehmed (1596-1603) döneminden itibaren hiçbir şehzade sancağa gönderilmemiştir. Bu zamandan sonra saray lalaları ön plana çıkmış, hanedanın bütün erkek üyeleri, hayatlarını sarayda “kafes usulü” denilen şekilde sürdürmüşlerdir. Bu usule göre şehzade süttan kesilince kendisine has odalılardan seçilen bir maiyet tayin olunurdu. Bunlardan en yaşlısı, en tecrübelisi baş lala unvanı ile şehzadenin yetiştirilmesinden sorumlu tutulurdu. Diğer hadım ağaları sadece lala unvanını taşıyorlardı.

Osmanlılar atabeyin yanı sıra lala tabirini de kullanmışlardır. Türkistan (Türk-Moğol) ve Selçuklu geleneğinin ortaya çıkardığı atabeylik, zamanla tekâmül etmiştir. Başlangıçta hanedan merkezli olan hakimiyet hakkı gittikçe yalnızca padişahın

şahsında toplanmıştır. Şehzadelerin sancağa ya da eyaletlere çıkmaları bu hakkın kısmen merkezden taşraya dağılması demektir. Ancak padişah, dağılan bu hükmetme gücünü şehzadelere tayin ettiği lalalar vasıtasıyla denetliyordu. Lalaların padişaha bağlılıkları, menşeleri ve görev süreleri nazarı itibara alındığında, onların kendilerinden önceki atabeyler gibi buldukları bölgede istiklal kazanmaları ve bir sülale teşkil etmeleri imkânını ortadan kaldırdı. Bir lala ortalama üç sene civarında görevde kalıyordu ki bu süre, ortalama bir sancak beyliği süresine tekabül ediyordu. Bu durum onların hem nüfuzlarının artmasını önlemeye hem de şehzade ile birlik olup tehlikeli bir halin ortaya çıkmasını engellemeye yönelikti. Bu uygulama otoritenin bölünmesi ve buna bağlı olarak devletin parçalanması gibi misallerini daha önceki Türk devletlerinde görülen durumların oluşmasına müsaade etmemiştir. Bu bakımdan lalalık müessesesi, bir anlamda Osmanlı Devleti’nin ömrünün uzun olmasındaki sebepler arasında değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Âli, Gelibolulu Mustafa. *Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları: Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidü'l-Mecâlis*. haz. O. Ş. Gökyay. İstanbul 1978.

Baykara, Tuncer. “Lala”. *DİA*. 2003, XXVII, 70-71.

Celâlzâde Mustafa. *Selîmnâme*. haz. A. Uğur - M. Çuhadar. Ankara 1990, s. 336.

Esterâbâdî, Aziz b. Erdeşir. *Bezm u Rezm (Eğlence Savaşı)*. çev. M. Öztürk. Ankara 1990.

İnalçık, Halil. *Has-Bağçede Ays u Tarab: Nedîmler Şâirler Mutrîbler*. İstanbul 2015.

Mehmed Zeki. *Maktûl Şehzâdeler*. İstanbul 1336.

Mercan, İsmail Hakkı. *Atabeylikler*. Ankara 2020.

Nizâmülmülk. *Siyâsetnâme*. haz. M. A. Köymen. Ankara 1982.

Taş, Kenan Ziya. *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*. Ankara 2014.

Uğur, Ahmet. *Osmanlı Siyasetnâmeleri*. İstanbul 2001.

◆ Kenan Ziya TAŞ

LALE DEVRİ

Osmanlı tarihinde 1718-1730 yılları için kullanılan tabir.

1718 yılında Avusturya ve Venedik’le imzalanan Pasarofça Antlaşması ile başlayan barış döneminde, İstanbul’da başka bazı kültürel etkinlikler yanında, yaygınlıkla lala yetiştirildiğinden bu devri